

ZDZISŁAW KAZANOWSKI

Skala gotowości młodzieży do integracji szkolnej z rówieśnikami z niepełnosprawnością – propozycja narzędzia

Youth Readiness Scale for School Integration of Peers with Disabilities – tool proposal

Doktor habilitowany, UMCS w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki, Zakład Socjopedagogiki Specjalnej, Polska

Streszczenie

W artykule zaprezentowano propozycję nowego narzędzia do badania gotowości młodzieży do integracji szkolnej z rówieśnikami z niepełnosprawnością. Umieszczono w nim zarówno teoretyczne podstawy konstrukcji kwestionariusza, jak i jego właściwości psychometryczne. Biorąc pod uwagę uzyskane wyniki, można go uznać za wartościowe narzędzie diagnozowania i monitorowania dojrzałości młodzieży do wchodzenia w relacje interpersonalne z rówieśnikami z niepełnosprawnością.

Słowa kluczowe: kształcenie integracyjne, konstruowanie narzędzi badawczych, struktura kwestionariusza

Abstract

The article presents a proposal for a new tool aimed at testing youth readiness for school integration with peers who have disabilities. It contains both the theoretical basis on which the questionnaire was constructed as well as its psychometric properties. Taking into account the results obtained, it can be regarded as a valuable tool for diagnosing and monitoring the maturity of adolescents who are to enter into interpersonal relations with disabled peers.

Keywords: integration education, construction of research tools, questionnaire structure

Wstęp

Problematyka integracji edukacyjnej odnosi się do wielu obszarów funkcjonowania dzieci i młodzieży w instytucjach systemu kształcenia. Wzrost zainteresowania tą formą nauczania należy wiązać z rozwojem społecznego modelu niepełnosprawności, który w dążeniu do osiągnięcia maksymalnego zintegrowania osób z niepełnosprawnością ze społeczeństwem eksponuje konieczność wprowadzenia szeregu zmian w ich otoczeniu. Zmiany te powinny być ukierun-

kowe przede wszystkim na zwalczanie barier o charakterze społecznym. Mimo iż problematyka integracji jest obecna od wielu lat w refleksji pedagogicznej na całym świecie i oddziałuje na rozwój teorii i praktyki edukacyjnej, wcale nie oznacza to, że dysponujemy sprawdzonymi rozwiązaniami, które zapewniłyby skuteczną realizację tej koncepcji w praktyce szkolnej.

Analizowanie sytuacji edukacyjnej dzieci z niepełnosprawnością w szkołach ogólnodostępnych doprowadziło do określenia różnych rodzajów integracji, jej form oraz płaszczyzn. Takie wielowymiarowe postrzeganie problemu powinno zapewniać lepsze rozumienie potrzeb wynikających ze zmian w koncepcji kształcenia osób z niepełnosprawnością, a także ukierunkowywać odpowiednie przygotowanie środowiska szkoły ogólnodostępnej do przyjęcia uczniów z niepełnosprawnością. Najważniejsze w tym postępowaniu jest diagnozowanie relacji interpersonalnych między uczniami z niepełnosprawnością i uczniami pełnosprawnymi, a biorąc pod uwagę trudny do przewidzenia przebieg procesu integracji, należy zauważyć, że duże znaczenie może mieć wcześniejsza ocena ich dojrzałości do nawiązywania takich kontaktów w warunkach środowiska szkoły. Klasyczny zestaw narzędzi do pomiaru funkcjonowania społecznego dziecka w grupie, uwzględnia „Plebiscyt życzliwości i niechęci”, „Test wyboru” Moreno oraz test „zgadnij kto” (Maciarz, Lipińska, 1999, s. 135). Istotnym jego uzupełnieniem może być kwestionariusz do badania deklarowanej gotowości do integracji szkolnej z niepełnosprawnymi rówieśnikami.

Warunki szkolnej integracji

Zróznicowaniu szkolnej integracji (por. Kossewska, 2000) powinny towarzyszyć odpowiednie sposoby diagnozowania i wspierania. Przy czym nie chodzi tutaj wyłącznie o bezpośrednie wsparcie udzielane uczniom z niepełnosprawnością, ale także o pomaganie ich pełnosprawnym rówieśnikom w osiągnięciu dojrzałości do wspólnego uczestnictwa w procesie kształcenia.

Na konieczność przygotowania środowiska szkoły do przyjęcia ucznia z niepełnosprawnością zwracał uwagę m.in. Hulek (1980, s. 500–505), który już w latach 70. zaproponował swoją koncepcję „integracyjnego systemu kształcenia i wychowania”. Zauważyć można jednak, że w zarówno w tej wczesnej, jak i późniejszych propozycjach, koncentrowano się głównie na elementach fizycznych środowiska (tj. np. pokonywaniu barier architektonicznych czy też wyposażeniu szkoły w specjalne pomoce dydaktyczne), a mniej uwagi poświęcano kształtowaniu prawidłowych relacji interpersonalnych, zwłaszcza konieczności zaspokojenia potrzeb, jakie pojawiają się u uczniów pełnosprawnych w związku z obecnością w klasie niepełnosprawnych rówieśników (por. Shapiro, 2000).

W związku z tymi ustaleniami w niniejszym opracowaniu zwrócono uwagę na problemy integracji w percepcji uczniów pełnosprawnych. Nawiązano w ten sposób do istoty koncepcji kształcenia integracyjnego, dla której miarą efektyw-

ności są relacje interpersonalne i role podejmowane przez uczniów w klasie i szkole. Wiele uwagi poświęca temu zagadnieniu Chodkowska, która odwołując się do teorii socjologicznej, szczegółowo analizuje problemy współczesnego wychowania integracyjnego (Chodkowska, 2009).

Jak zauważa Farrell, oczywistym problemem w charakteryzowaniu integracji wyłącznie w kategoriach wsparcia jest to, że często zupełnie pomijana jest kwestia jakości edukacji w zakresie osiągnięć dydaktycznych (Farrell, 2004, s. 7). Nie oznacza to jednak zakwestionowanie ich wartości. Chodzi tu raczej o zmianę ideologii. Jeśli połączymy integrację ze wzmocnieniem podmiotowości ucznia, to oczekiwanie, że będzie się ona wiązała z większym jego zaangażowaniem w zdobywanie i pogłębianie wiedzy oraz doskonaleniem umiejętności, nie wymaga szczególnego uzasadniania.

Chcąc dokładnie analizować relacje interpersonalne w klasie integracyjnej, a zwłaszcza odkrywać ich uwarunkowania, nie można ograniczać się tylko do wyników badań socjometrycznych, które pozwalają rozpoznać jedynie bardzo ogólny bilans emocjonalnego ustosunkowania jednych dzieci wobec innych. Warto w związku z tym podjąć próbę ich poznania w kontekście deklarowanej przez uczniów pełnosprawnych postawy wobec różnych aspektów współtworzenia społecznego środowiska szkoły.

Według Maciarz (1999, s. 14) „istota społecznej integracji rozumiana jest (...) jako pełne «włączenie» osoby niepełnosprawnej w społeczność osób pełnosprawnych. Włączenia danej osoby dokonują sami członkowie grupy, a nie osoba z zewnątrz podejmująca działania w celu jej osiągnięcia (...). Dzieci pełnosprawne przechodzą wcześniej «edukację włączającą», w procesie której kształtowane jest u nich przekonanie, że każde z nich, niezależnie od stanu swego zdrowia i sprawności, ma prawo do wspólnej nauki i uczestnictwa we wszystkich sytuacjach społeczności uczniowskiej”.

Pomiar gotowości młodzieży do integracji szkolnej z rówieśnikami z niepełnosprawnością

Pracom nad konstrukcją narzędzia do badania gotowości młodzieży do integracji szkolnej z rówieśnikami z niepełnosprawnością towarzyszyło kilka założeń. Po pierwsze, uwzględniono wielowymiarowość zjawiska integracji edukacyjnej (zestaw itemów konstruowano, wykorzystując różne klasyfikacje integracji dostępne w literaturze pedagogicznej). Założono, że narzędzie powinno umożliwiać pomiar natężenia deklarowanej gotowości do integracji w kilku różnych aspektach. Po drugie, biorąc pod uwagę potrzebę monitorowania zmian w zakresie mierzonej cechy, zaprojektowano narzędzie, które może być stosowane niezależnie od tego, czy do klasy bądź szkoły uczęszczają uczniowie z niepełnosprawnością, czy też aktualnie ich nie ma.

Procedura konstrukcji kwestionariusza przebiegała w kilku etapach. W pierwszym z nich opracowano eksperymentalną wersję narzędzia. Na podstawie literatury przygotowano 60 twierdzeń bezpośrednio nawiązujących do różnych sytuacji interpersonalnych z udziałem niepełnosprawnego rówieśnika. Następnie w celu oszacowania trafności treściowej twierdzenia te przedłożono do oceny 4 sędziom kompetentnym – pedagogom specjalnym (w tym dwóm zatrudnionym jako nauczyciele w kształceniu integracyjnym), których poproszono o dokonanie oceny treści zaproponowanych twierdzeń. Na podstawie opinii sędziów kompetentnych odrzucono 14 pozycji, które budziły najwięcej wątpliwości. W wyniku tej procedury do eksperymentalnej wersji kwestionariusza zakwalifikowano 46 twierdzeń. Założono, iż będą one podlegać ocenie na skali pomiarowej interwałowej. Skala ta przyjęła rozpiętość od 1 do 5.

W drugim etapie prac konstrukcyjnych przeprowadzono badania pilotażowe wśród 30 uczniów liceum, których poproszono dodatkowo o uwagi dotyczące samych twierdzeń. Po skorygowaniu niektórych twierdzeń przygotowano wersję kwestionariusza do badań służących ustaleniu właściwości psychometrycznych narzędzia.

W badaniu udział wzięło 422 uczniów liceum. Dobór grupy badanej miał charakter losowy. Operatem losowania była ponumerowana lista liceów z Lublina.

Do określenia struktury wewnętrznej kwestionariusza wykorzystano eksploracyjną analizę czynnikową metodą głównych składowych z rotacją Varimax. Zastosowanie tej analizy poprzedzono sprawdzeniem miary adekwatności doboru zmiennych wejściowych przy użyciu testu Kaisera-Meyera-Olkina (KMO). Do określenia liczby czynników użyto kryterium wykresu ospyska, na podstawie którego zdecydowano o wyodrębnieniu czterech czynników, wyjaśniających łącznie 43,23% wariacji wyników.

Tabela 1. Wartości własne i procent wyjaśnianej wariacji dla struktury czynnikowej narzędzia

Czynnik/ składowa	Początkowe wartości własne			Sumy kwadratów ładunków po wyodrębnieniu		
	Ogółem	% wariacji	% skumulowany	Ogółem	% wariacji	% skumulowany
1	9,54	25,09	25,09	5,97	15,72	15,72
2	3,74	9,84	34,93	4,20	11,06	26,78
3	1,70	4,48	39,42	4,15	10,91	37,69
4	1,45	3,81	43,23	2,10	5,53	43,23

Źródło: opracowanie własne.

Jako twierdzenia wchodzące w skład danego wymiaru uznano tylko takie, których ładunki czynnikowe były wyższe niż 0,400, jedynie w przypadku pytania nr 21 pomimo ładunku na poziomie 0,388 zdecydowano się na jego pozostawienie. Z twierdzeń o niższych ładunkach czynnikowych zrezygnowano. W rezultacie tych analiz przyjęto ostateczną wersję kwestionariusza liczącą 38 twierdzeń.

Analiza pozwoliła na wyodrębnienie czterech czynników.

Czynnik 1 (gotowość do funkcjonowania we wspólnej przestrzeni środowiska szkolnego z uczniem z niepełnosprawnością) zawiera 11 pozycji wyjaśniających prawie 16% wariacji wyników. Obejmuje twierdzenia odnoszące się do akceptacji ucznia z niepełnosprawnością w klasie bądź szkole. Oznacza zgodę na umieszczenie w tej samej przestrzeni fizycznej, gotowość do zaangażowania się w nawiązywanie kontaktów z takim uczniem i dostrzeganie jego indywidualnych potrzeb.

Czynnik 2 (gotowość do tolerancji dla odmienności ucznia z niepełnosprawnością) zawiera 13 twierdzeń, które wyjaśniają 11,06% wariacji wyników. Wskazuje na zagrożenia i obawy wynikające z obecności ucznia z niepełnosprawnością w klasie. Eksponowana jest jego odmienność, ale towarzyszy temu wartościowanie o charakterze negatywnym. W przypadku tej skali punktacja jest odwrotna.

Czynnik 3 (gotowość do udzielania wsparcia uczniowi z niepełnosprawnością) zawiera 10 pozycji wyjaśniających prawie 11% wariacji wyników. Skupia się na sytuacjach i zadaniach, w których zachodziłaby konieczność udzielania pomocy uczniowi z niepełnosprawnością. Towarzyszą temu przekonania o korzystnym oddziaływaniu obecności ucznia z niepełnosprawnością na pozostałych uczniów w klasie. Zawiera elementy świadczące zarówno o gotowości do integracji na poziomie zadaniowym, jak i psychospołecznym.

Czynnik 4 (gotowość do uznania użyteczności zadaniowej ucznia z niepełnosprawnością) zawiera cztery twierdzenia, które wyjaśniają ponad 5% wariacji wyników. Obejmuje twierdzenia odnoszące się do przekonania o możliwości stosowania wobec osoby z niepełnosprawnością tych samych kryteriów oceny w pełnieniu roli ucznia, jak w odniesieniu do uczniów pełnosprawnych i oczekiwaniu, że powinno się to wiązać z ich pełną akceptacją.

Podsumowanie

Prezentowany w opracowaniu kwestionariusz jest narzędziem umożliwiającym pomiar gotowości uczniów do integracji szkolnej z rówieśnikami z niepełnosprawnością. Może stanowić wartościowe narzędzie monitorowania efektywności tej formy edukacji, umożliwiając odkrywanie przyczyn trudności, które nie były dotychczas eksplorowane. Kwestionariusz ten cechuje się zadowalającymi wskaźnikami psychometrycznymi, zatem może być wykorzystany w badaniach naukowych.

Literatura

- Chodkowska, M. (2009). *Razem damy sobie radę! W drodze do zintegrowanego społeczeństwa*. Warszawa: WSiP.
- Farrell, P. (2004). School Psychologists: Making Inclusion a Reality for All. *School Psychology International*, 25, 5–19. DOI: 10.1177/0143034304041500.

- Hulek, A. (1980). Integracyjny system kształcenia i wychowania. W: A. Hulek (red.), *Pedagogika rewalidacyjna* (s. 492–506). Warszawa: PWN.
- Kossewska, J. (2000). *Uwarunkowania postaw. Nauczyciele i inne grupy zawodowe wobec integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych*. Kraków: Wyd. AP.
- Maciarz, A. (1999). Cel i istota integracji społecznej. W: A. Maciarz (red.), *Z teorii i badań integracji społecznej dzieci niepełnosprawnych* (s. 11–15). Kraków: Impuls.
- Maciarz, A., Lipińska, J. (1999). Porady wychowawcze dla nauczycieli uczących w klasach integracyjnych. W: A. Maciarz (red.), *Z teorii i badań integracji społecznej dzieci niepełnosprawnych* (s. 135–137). Kraków: Impuls.
- Shapiro, A. (2000), *Everybody belongs. Changign Negative Attitudes Toward Classmates with Disabilities*. New York, London: Routledge Falmer.